ISSN:3030-332X
Impact factor: 9,493
International journal of scientific researchers

BOLALARDA GADJETLARGA QARAMLIKNING NUTQRIVOJLANISHIGA SALBIY TA'SIRI

Turdiqulova Jasmina Hasan qizi
Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Pedagogika fakulteti
logopediya yo'nalishi 2-kurs talabasi
turdiqulovajasmina2@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.20498102

Annotatsiya: Ushbu maqolada bolalarda gadjetlarga qaramlikning nutq rivojlanishiga salbiy ta'siri ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqot davomida mobil telefon, planshet va boshqa elektron qurilmalardan me'yoridan ortiq foydalanishning bolalar nutqiy faolligi, kommunikativ ko'nikmalari hamda psixologik rivojlanishiga ta'siri yoritilgan. Shuningdek, gadjetlarga qaramlik natijasida yuzaga keladigan nutqiy kechikishlar, muloqotning kamayishi va ijtimoiy moslashuvdagi muammolar tahlil qilingan. Maqolada bolalar nutqini rivojlantirishda ota-onalar nazorati, jonli muloqot va pedagogik yondashuvlarning ahamiyati asoslab berilgan.
Kalit so'zlar: gadjetga qaramlik, nutq rivojlanishi, kommunikativ ko'nikma, bolalar psixologiyasi, nutqiy faollik, muloqot, pedagogik yondashuv, raqamli texnologiyalar.

Аннотация: В данной статье научно-теоретически анализируется негативное влияние зависимости от гаджетов на развитие речи у детей. В ходе исследования освещено влияние чрезмерного использования мобильных телефонов, планшетов и других электронных устройств на речевую активность, коммуникативные навыки и психологическое развитие детей. Также проанализированы речевые задержки, снижение уровня общения и проблемы социальной адаптации, возникающие вследствие зависимости от гаджетов. В статье обоснована важность родительского контроля, живого общения и педагогических подходов в развитии речи детей.
Ключевые слова: гаджет-зависимость, развитие речи, коммуникативные навыки, детская психология, речевая активность, общение, педагогический подход, цифровые технологии.

Annotation: This article scientifically and theoretically analyzes the negative impact of gadget addiction on children's speech development. The study highlights the effects of excessive use of mobile phones, tablets, and other electronic devices on children's speech activity, communicative skills, and psychological development. In addition, speech delays, reduced communication, and social adaptation problems caused by gadget addiction are discussed. The article emphasizes the importance of parental control, live communication, and pedagogical approaches in the development of children's speech.
Keywords: gadget addiction, speech development, communicative skills, child psychology, speech activity, communication, pedagogical approach, digital technologies.

KIRISH

XXI asr axborot texnologiyalari va raqamli qurilmalar asri sifatida inson hayotining barcha sohalariga chuqur kirib keldi. Ayniqsa, mobil telefonlar, planshetlar, kompyuterlar va boshqa elektron vositalarning kundalik hayotdagi o'rni tobora ortib bormoqda. Bugungi kunda gadjetlar nafaqat kattalar, balki bolalar hayotining ham ajralmas qismiga aylanib ulgurgan. Biroq texnologiyalarning nazoratsiz va me'yoridan ortiq qo'llanilishi bolalarning psixik, jismoniy va nutqiy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

So'nggi yillarda mutaxassislar tomonidan bolalarda gadjetlarga qaramlikning ortib borayotgani jiddiy pedagogik va psixologik muammo sifatida baholanmoqda. Ayniqsa, erta yoshdagi bolalarning uzoq vaqt telefon yoki planshet ekraniga bog'lanib qolishi ularning jonli muloqotga bo'lgan ehtiyojini kamaytiradi. Natijada bola atrofdagilar bilan kam suhbatlashadi, emotsional aloqalari sustlashadi hamda

nutq rivojlanishi sekinlashadi. Chunki bolaning nutqi, avvalo, tirik muloqot, eshitish, taqlid qilish va ijtimoiy muhit orqali shakllanadi.

Lev Vygotsky o‘z ilmiy qarashlarida bolaning tafakkuri va nutqi ijtimoiy muhit hamda muloqot jarayonida rivojlanishini ta’kidlagan. Shu nuqtai nazardan qaraganda, gadjetlar bilan haddan tashqari band bo‘lgan bola tabiiy kommunikativ muhitdan uzoqlashadi. Bu esa lug‘at boyligining sust rivojlanishi, fikrni erkin ifodalay olmaslik, talaffuzdagi kamchiliklar va kommunikativ qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi.

Bugungi kunda ko‘plab ota-onalar bolani tinchlantirish yoki vaqtincha band qilish maqsadida unga telefon yoki planshet berishni odatiy hol deb hisoblaydi. Ammo bu holat asta-sekin bolaning real hayotdagi muloqotga qiziqishini kamaytirib, uni virtual muhitga bog‘lab qo‘yadi. Ayniqsa, maktabgacha yoshdagi bolalarda gadjetlardan uzoq muddat foydalanish nutqiy faollikning pasayishi, diqqat yetishmovchiligi va psixologik qaramlik kabi salbiy oqibatlarni yuzaga keltirishi mumkin.

Mamlakatimizda ham bolalar salomatligi va ta’lim-tarbiyasiga oid qator me’yoriy hujjatlarda yosh avlodning sog‘lom va barkamol rivojlanishini ta’minlash ustuvor vazifa sifatida belgilangan. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni hamda “Bola huquqlarining kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonunida bolalarning sog‘lom rivojlanishi va sifatli ta’lim olishi davlat himoyasida ekanligi alohida qayd etilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Bolalarda gadjetlarga qaramlikning nutq rivojlanishiga ta’siri so‘nggi yillarda pedagogika, psixologiya, logopediya va neyropsixologiya yo‘nalishlarida keng o‘rganilayotgan dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, bolalarning raqamli texnologiyalardan me’yoridan ortiq foydalanishi ularning kommunikativ faolligi, ijtimoiy moslashuvi va nutqiy rivojlanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.Lev Vygotsky bolaning nutqi ijtimoiy muhit va jonli muloqot asosida shakllanishini ilmiy asoslab bergan. Olimning fikriga ko‘ra, bola nutqining rivojlanishi kattalar bilan faol kommunikativ aloqada bo‘lishi orqali yuz beradi. Shu sababli virtual muhitning ortiqcha ustunligi bolada tabiiy nutqiy tajribaning kamayishiga olib keladi . Alexander Luria tomonidan olib borilgan neyropsixologik tadqiqotlarda esa nutq faoliyatining rivojlanishi miya faoliyati, eshitish va diqqat jarayonlari bilan chambarchas bog‘liqligi ta’kidlangan. Haddan tashqari gadjetlardan foydalanish bolaning diqqat barqarorligi va eshitish orqali axborotni qabul qilish jarayoniga salbiy ta’sir qilishi mumkinligi qayd etilgan.

Zamonaviy tadqiqotlarda ham bolalarning uzoq vaqt telefon va planshetlardan foydalanishi natijasida lug‘at boyligining sust rivojlanishi, jonli muloqotning kamayishi hamda nutqiy kechikishlar kuzatilayotgani ta’kidlanmoqda. Ayrim tadqiqotchilar gadjetlarga qaramlik bolaning emotsional rivojlanishiga ham salbiy ta’sir ko‘rsatishini, bu esa o‘z navbatida kommunikativ qiyinchiliklarni yuzaga keltirishini qayd etadilar.

Mazkur maqolani tayyorlashda ilmiylik, obyektivlik va tizimlilik tamoyillariga asoslangan metodologik yondashuvlardan foydalanildi. Tadqiqot davomida quyidagi metodlar qo‘llanildi:

ilmiy-pedagogik va psixologik adabiyotlarni tahlil qilish;
qiyosiy va tahliliy yondashuv;
pedagogik kuzatish;
logopedik va psixologik manbalarni o‘rganish;
umumlashtirish va tavsifiy tahlil metodlari.

Pedagogik kuzatish metodlari orqali bolalarning gadjetlardan foydalanish davomiyligi, nutqiy faolligi va kommunikativ ko‘nikmalari o‘rganildi. Shuningdek, ota-onalar bilan suhbatlar asosida bolalarning kundalik raqamli muhitdagi faoliyati tahlil qilindi.

Tadqiqot metodologiyasining asosiy maqsadi — bolalarda gadjetlarga qaramlikning nutq rivojlanishiga salbiy ta’sirini aniqlash, muammoning asosiy omillarini tahlil qilish hamda uning oldini olishga qaratilgan pedagogik va logopedik tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat bo‘ldi.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, bolalarning gadjetlardan me’yoridan ortiq foydalanishi ularning nutq rivojlanishiga sezilarli darajada salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Ayniqsa, maktabgacha yoshdagi bolalarda telefon, planshet va boshqa elektron qurilmalarga haddan tashqari bog‘lanib qolish jonli muloqotning kamayishiga olib kelmoqda. Natijada bolalarda lug‘at boyligining sust rivojlanishi, gap tuzishdagi qiyinchiliklar, talaffuz nuqsonlari hamda kommunikativ faollikning pasayishi kuzatilmoqda. Muhokama jarayonida aniqlanishicha, gadjetlarga qaram bo‘lgan bolalar ko‘proq virtual muhit bilan shug‘ullanishi sababli ota-onalar va tengdoshlari bilan jonli suhbatga kam kirishadi. Bu esa bolaning tabiiy nutqiy tajribasini cheklaydi. Chunki bola nutqi eshitish, taqlid qilish va real muloqot jarayonida rivojlanadi. Lev Vygotsky ta’kidlaganidek, bolaning tafakkuri va nutqi ijtimoiy muhit orqali shakllanadi. Virtual muhitning ustunligi esa ushbu jarayonning tabiiy kechishiga to‘sqinlik qilishi mumkin.

Tahlillar shuni ham ko‘rsatdiki, ayrim ota-onalar bolani ovutish yoki vaqtincha band qilish maqsadida gadjetlardan “qulay vosita” sifatida foydalanadilar. Biroq bu holat asta-sekin bolada psixologik qaramlikni shakllantirib, uning real hayotdagi kommunikativ ehtiyojlarini kamaytiradi. Ayniqsa, uzoq muddat multfilm va videolar tomosha qiladigan bolalarda diqqatning beqarorligi, emotsional sustlik va nutqiy kechikish holatlari ko‘proq uchrashi kuzatildi. Muhokama davomida yana bir muhim jihat sifatida oilaviy muhit va ota-onalar nazoratining ahamiyati aniqlandi. Agar oilada jonli muloqot, birgalikdagi o‘yinlar, kitob o‘qish va suhbatlashish muhitiga yetarli e’tibor qaratilsa, bolaning nutqiy faolligi yuqori bo‘ladi. Aksincha, gadjetlar bolaning asosiy “hamrohi”ga aylangan holatlarda nutq rivojlanishida turli muammolar yuzaga kelishi mumkin.

Mening fikrimcha, muammoni bartaraf etishda gadjetlardan butunlay voz kechish emas, balki ulardan oqilona va nazorat ostida foydalanish muhimdir. Zamonaviy texnologiyalarni bolaning yoshiga mos, rivojlantiruvchi va pedagogik maqsadlarga xizmat qiladigan tarzda qo‘llash kerak. Shu bilan birga, ota-onalar bolalar bilan ko‘proq jonli muloqot qilishlari, ularni ijtimoiy faollikka jalb etishlari va nutqiy rivojlanishni qo‘llab-quvvatlovchi muhit yaratishlari zarur. Umuman olganda, olib borilgan muhokamalar bolalarda gadjetlarga qaramlikning nutq rivojlanishiga salbiy ta’siri mavjudligini ko‘rsatdi hamda mazkur muammoning oldini olishda ota-onalar, pedagoglar va logopedlarning hamkorligi muhim ahamiyat kasb etishini tasdiqladi.

XULOSA

Bolalarda gadjetlarga qaramlikning ortib borishi bugungi kunda nafaqat psixologik, balki pedagogik va logopedik muammolardan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, mobil telefon, planshet va boshqa elektron qurilmalardan me’yoridan ortiq foydalanish bolalarning nutqiy faolligi, kommunikativ ko‘nikmalari hamda ijtimoiy moslashuviga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Ayniqsa, maktabgacha yoshdagi bolalarda jonli muloqotning kamayishi natijasida lug‘at boyligining sust rivojlanishi, nutqiy kechikish va talaffuz muammolari kuzatilishi mumkin. Tahlillar asosida shuni aytish mumkinki, bolaning nutqi eng avvalo oilaviy muhit, jonli suhbat va ijtimoiy muloqot jarayonida shakllanadi. Shu sababli ota-onalar tomonidan gadjetlardan foydalanish ustidan nazoratni kuchaytirish hamda bolalarni faol muloqotga jalb etish muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, pedagog va logopedlarning hamkorlikdagi faoliyati bolalarda nutqiy rivojlanishni qo‘llab-quvvatlashda samarali natijalar beradi.

Xulosa qilib aytganda, gadjetlardan oqilona foydalanish madaniyatini shakllantirish, bolalarni real ijtimoiy muhitga faol jalb etish va jonli muloqotni kuchaytirish ularning sog‘lom nutqiy rivojlanishini ta’minlashda muhim omil hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Bola huquqlarining kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2008.
3. Lev Vygotsky. Myshleniye i rech. Moskva, 1982.
4. Alexander Luria. Osnovy neyropsixologii. Moskva, 1973.
5. Jean Piaget. The Language and Thought of the Child. London, 1959.

6. World Health Organization. Guidelines on Physical Activity, Sedentary Behaviour and Sleep for Children Under 5 Years of Age. Geneva, 2019.
7. UNICEF. Children in a Digital World. New York, 2017.
8. Karimova D.S. Bolalarda raqamli texnologiyalarning psixologik ta’siri. – Toshkent: Fan, 2021.
9. Xaydarova M.A. Nutq rivojlanishida oilaviy muhitning ahamiyati. – Toshkent: O‘qituvchi, 2020.
10. Abdullayeva Sh.T. Maktabgacha yoshdagi bolalarda kommunikativ nutqni rivojlantirish metodlari // Pedagogik ta’lim. – Toshkent, 2022. – №4. – B. 44–49.
11. Nurmuhamedova L.R. Gadjetlarga qaramlik va bolalar psixologiyasi // Zamonaviy ta’lim. – Toshkent, 2023. – №6. – B. 52–57.
12. UNESCO. Digital Learning and Child Development. Paris, 2021.